

OPMERKING Bij de restauratie in 1980-'82 van de in 1808 gebouwde synagoge werd de Hebreeuwse tekst opnieuw aangebracht.

Ouderkerk aan de Amstel

afbeelding 31

Portugees-Israëlietische Begraafplaats,
boven het toegangshek bij de vroegere houten aanlegsteiger

TEKST **כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהִים הִנֵּה אֲנִי פֹתַח אֶת קְבֻרֹתֵיכֶם וְהֵעֵלִיתִי אֶתְכֶם
מִקְבֻרֹתֵיכֶם עִמִּי וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֶדְמַת יִשְׂרָאֵל**
5376 - 1616

VERTALING 'Zo zegt de Eeuwige G'd: zie Ik open uw graven en laat u uit uw graven verrijzen, mijn volk, en voer u naar het land Israël' (Ezechiël 37:12; vertaling L.A. Vega, *Het Beth Haim van Ouderkerk*, 1979, p. 8)

OPMERKING Op dit onlangs vernieuwde toegangshek voor degenen die per boot aankwamen herinneren de jaartallen aan het jaar van ingebruikname van de begraafplaats.

Overveen

afbeelding 32

Begraafplaats van de Afgescheiden Gemeente 'Adath Jeschurun'
(de 'Neie Kille', 1797),
Tetterodeweg 15, rechts en links van de ingang

TEKST RECHTS **קָטָן וְגָדוֹל שָׁם הוּא**

TEKST LINKS **וְעַבְד חֶפְשִׁי מֵאֲדָנָיו**

VERTALING 'Klein en groot zijn daar (samen). En een knecht is vrij van zijn meester' (Job 3:19).

OPMERKING De muur van de begraafplaats – in beheer bij de Joodse Gemeente Amsterdam – werd geheel gerestaureerd in de zomer van 2010.

Zaandam

De voormalige synagoge, Gedempte Gracht 40, thans ingrijpend verbouwd, had vroeger in de voorgevel een steen met het bouwjaar en de Hebreeuwse tekst van Exodus 15:17

Alphen aan den Rijn

Metaheerhuisje ('Washuisje'), Aarkade

TEKST קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדניו

VERTALING 'Klein en groot is daar gelijk, en een slaaf is vrij van zijn heer' (Job 3:19).

Herinneringsmonument, Oosterbegraafplaats

TEKST האבן הזאת תהיה לצייון זכרון לבני הקהלה שנהרגו ע"י אויבי עמנו
בשנות תש' עד תש"ה לפ"ק
ישכנו בצל שדי

Ter herinnering aan de leden der joodse gemeente die in de jaren 1940-1945 (5700-5705) door de vijand wreedaardig werden omgebracht. Mogen zij rusten in de schaduw van de Almachtige
VERTALING (WOORDELIJK) 'Deze steen moge zijn ten teken van herinnering aan de zonen (leden) van de gemeente die gedood werden door de vijanden van ons volk in de jaren 700 tot 705 van de kleine telling. Mogen zij wonen in de schaduw van de Almachtige.'

Woonhuis Emmalaan 15

TEKST Bethaavi בֵּית הָאָבִי (sic)

VERTALING 'Huis van (mijn) vader.?(?)

OPMERKING De regels van het Hebreeuws laten alleen de constructies בית האב en בית אבי toe.

Brandwijk

Boerderij Gijbelandsedijk 125 (familie M. B. Sterk), op het dak

TEKST שלום

VERTALING 'Vrede/Welzijn/Groet.'

OPMERKING De familie geeft aan een sterke verbondenheid met de staat Israël te voelen.

Brielle

Voormalige synagoge, Turfkade 16, stichtingssteen

TEKST De Eerste Steen is Gelegd Door D. Wiezebron

י"ט אייר תרל"א לפק

10 Mei 1871

VERTALING '19 Ijjar 631, naar de kleine telling.'

OPMERKING Ijjar is de tweede maand van de joodse kalender tussen april en juni.

33

afbeelding 33

Delft

Synagoge, Koornmarkt 12

Voorgevel

TEKST תרכב לפ"ק ליראה אתי ליצירה

VERTALING '622 (= 1862) naar de kleine telling. Om Mij te vrezen (Deuteronomium 4:10). Naar (de jaartelling vanaf) de schepping (der wereld).'

CHRONOGRAM 5622 = 1862.

Plaquette in het voorportaal

TEKST

באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו לפק

יראי ה' ברכו את ה' לפק

כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים לפק

VERTALING 'Kom laten wij ons buigen en knielen, laten wij lofzeggen voor het aangezicht van de Eeuwige, onze Maker (Psalm 95:6).

Naar de kleine telling.'

'Gij die de Eeuwige vreest, looft de Eeuwige (Psalm 135:20).

Naar de kleine telling.'

'Want mijn huis zal een huis van gebed genoemd worden voor alle volkeren (Jesaja 56:7). Naar de kleine [!] telling.'

CHRONOGRAMMEN 622; 622; 5622, als de ה als vijfduizendtal wordt opgevat (en ondanks het feit dat er naar de kleine telling wordt verwezen) = 1862.

Den Haag

Liberale (eertijds Portugese) synagoge, Prinsessegracht 24-26

Opschrift op de toegangsdeur aan de straat

TEKST ק' ק' (=קהלה קדושה) בית יהודה

VERTALING 'Gemeente Huis van Judah.'

Binnenplaats, boven de ingang van de synagoge

TEKST בשנת מה ידידות משכנותיך ייצ (= ה' צבאות) ל"פ"ק

VERTALING 'In het jaar Hoe liefelijk zijn Uw woningen, Eeuwige der legerscharen (Psalm 84:2). Naar de kleine telling.'

CHRONOGRAM 486 = 1726.

Voormalige synagoge (nu moskee), Wagenstraat 103, eerste steen

TEKST אבן הראשה לבנין היכל ה' פה עדת ישרון אשכנזים ק"ק (=קהלה

קדושה) האג יע"א (=יגן עליה אלהים) ההונחה [?] ביום ג' כ"ח ניסן ה' תר"ג לפ"ג

Nederlandsch Israëlitische Hoofdsynagoge 's-Gravenhage.

Anno Mundi 5603.

VERTALING 'Hoeksteen voor de bouw van de Tempel van de Eeuwige

alhier van de Asjkenazische gemeente Adath Jeschurun te Den Haag, moge God haar beschermen, die werd gelegd[?] op dinsdag 28 Nisan 5603 (=1843), naar de grote telling.'

Begraafplaats (1694), Scheveningseweg

Muurplaat

TEKST Anno 5536 אני אמית ואחיה לפק Deutm. 32 vs. 39

VERTALING 'Ik dood en doe herleven (uit Deuteronomium 32:39).

Naar de kleine telling.'

CHRONOGRAM 536 = 1776.

Plaquettes aan weerszijden van de poort

TEKST RECHTS ח"ד (=חונן דלים)

TEKST LINKS ע י (=עדת ישרון)

VERTALING 'Begunstiger van armen' (vgl. bv. Spreuken 19:17).

'Gemeente Jeschurun/Israël.'

OPMERKING 'Chonen Daliem' is de naam van een liefdadig genootschap, 'Adath Jeschurun' die van de Asjkenazische gemeente. Het is merkwaardig dat de linker tekst niet van een afkortingstekens is voorzien.

Grafmonument Spinoza, Spui, bij de kerk

TEKST עמך

VERTALING 'Uw volk.'

OPMERKING Achter de vermeende grafsteen van Spinoza (geplaatst in 1927) staat de stèle met zijn portret en het woord 'caute' (Latijn: 'behoedzaam'), waarop de zwarte basaltsteen met het woord עמך is bevestigd. Deze steen werd geschonken door het Spinozaeum-genootschap uit Haifa. Het geheel werd onthuld in 1957. Het opschrift is een uitdrukking van de overtuiging dat Spinoza, ondanks het feit dat hij in de ban werd gedaan, rechtmatig deel uitmaakt van het Joodse volk.

Herinneringsplaquette met opschrift, Voldersgracht/Spuimarkt, ondergrondse parkeer- en winkelvoorziening

TEKST ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר-באו שם

Ik werd voor hen tot een klein Heiligdom in de landen waarheen ze gekomen waren. (Ezechiël 11,16)

VERTALING Als vermeld.

OPMERKING De tekst is aangebracht op de plaats waar ooit de Heilige Arke stond van de voormalige synagoge aan de Voldersgracht.

afbeelding 34

Herinneringsmonument (Dick Stins), Gedempte Gracht, op het C&A-gebouw

TEKST Gedenk wat Amalek U gedaan heeft ... Vergeet het niet.

Deut. 25.17.19

זכור את אשר-עשה לך עמלק לא תשכח

34

VERTALING Als vermeld. Deuteronomium 25:17 en 19.

CHRONOGRAM תשכח – 'vergeet' is tegelijk de schrijfwijze voor het jaartal 728 = 1968.

OPMERKING De tekst werd in het najaar van 1967 op dit gebouw aangebracht waarin toen de Stichting Levi Lassen gevestigd was.

Herinneringsmonument, Rabbijn Maarsenplein

TEKST

Jer. 31:15 – 1942

Daar is een stem gehoord in Rama, een klage, een zeer bitter geweene,
Rachel weent over haar kinderen קול ברמה נשמע נהי 5703
בכי תמרורים רחל מבכה על בניה

VERTALING Als vermeld.

OPMERKING Het monument gedenkt met name de deportaties van het najaar van 1942.

Mr. L. E. Visserhuis (Joods woonzorgcentrum),
Doorniksestraat 152, muurplaat

TEKST בית המדרש בית ישראל

mr. L. E. Visserhuis

VERTALING 'Leerhuis. Huis Israëls.'

Dordrecht

Begraafplaats, Nieuweweg, toegangspoort

TEKST אני אמית ואחיה

Ik doode en maak levend

Deut. 32 vs. 39

VERTALING Als vermeld.

Begraafplaats, Nieuweweg, gedenksteen (1989)

TEKST הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו

In eerbiedige herinnering aan de leden onzer gemeente die door de terreur 1940-1945 het leven lieten

ה' ינקם דמם

VERTALING 'De geliefden en de beminden zijn bij hun leven noch bij hun dood (van ons) gescheiden' (II Samuël 1:23).

'De Heer wreke hun bloed.'

OPMERKING De masoretische tekst leest inderdaad defectief: הנעימים.

Stadhuis, Wijnstraat, zwarte basaltsteen aan de gevel

TEKST והגדת לבנך

VERTALING 'En jij moet het aan je zoon vertellen' (Exodus 13:8).

Gorinchem

Gedenkplaquette, Kwekelstraat,
aan het huis naast de voormalige synagoge

TEKST (בס"ד (=בְּסִיעָתָא דְּשִׁמְיָא))

Synagoge. Hiernaast stond van 1841-1958 de synagoge van Gorinchem... etc.

VERTALING 'Met hulp van de Hemel' (Aramees).

OPMERKING De afkorting בס"ד is een zeer gebruikelijke aanhef van documenten met een religieus karakter.

Gouda

Poort voormalige begraafplaats, Boelekade,
sinds 1980 in het Raoul Wallenbergplantsoen

TEKST הילודים למות והמתים להחיות

VERTALING 'Zij die geboren zijn zullen sterven, en de gestorvenen zullen herleven' (Avot 4:22).

OPMERKING In de muur meldt een gedenksteen: Poort van de voormalige Joodse begraafplaats aan de Boelekade. Herplaatst ter nagedachtenis aan onze Joodse stadgenoten.

4 Mei 1980.

Katwijk

Begraafplaats van de Joodse gemeente Leiden, Rijnstraat

afbeelding 35

Ingemetselde muursteen

TEKST

הבנין בית חיים נגמר בשנת אני אמית ואחיה לפק
האבן הזאת נעשה תחת עץ הישן ביום ד טוב מנחם
ובזכרון טוב להי העולמים לפרט קטן

(Op ANWB-bordje ernaast): Eerste steen begraafplaats. Het gebouw van de begraafplaats is voltooid in 1758. Deze steen is gemaakt, in plaats van de oude houten, op woensdag 17 Av 5518 ter goede herinnering aan het eeuwige leven.

VERTALING 'De bouw van de begraafplaats (lett.: Huis des Levens) werd voltooid in het jaar Ik dood en doe herleven (Deuteronomium 32:39), naar de kleine telling. Deze steen werd gemaakt in plaats van de oude houten op woensdag van 'de goede vertrooster' en in goede gedachtenis aan het eeuwige leven; naar de kleine telling.'

CHRONOGRAM 1: 518 = 1758; 2: 357 (= ובזכרון טוב להי העולמים) = 1597; het is niet duidelijk waarom dit jaar vermeld zou worden.

OPMERKING De syntaxis van het Hebreeuws mbt. het gebruik van de lidwoorden is enigszins onregelmatig. De vijfde maand, Av, waarin de herdenking van de verwoesting van de Tempel in Jeruzalem valt, wordt ook vaak מנחם genoemd; de getalswaarde van טוב is 17.

35

36

Inscriptie aan het gebouw op de begraafplaats

TEKST אל תאמין בעצמך עד יום מותך לפק

VERTALING ‘Vertrouw niet op uzelf, tot op de dag van uw dood (Avot 2:5). Naar de kleine telling.’

CHRONOGRAM Niet te onderscheiden; de complete letterwaarde geeft een veel te hoog getal. De letters לפק vormen een ligatuur.

Leiden

Synagoge, Levendaal 16, gevelsteen boven de toegang

TEKST בשנת גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר ייי
צבאות לפ“ק HAGGAI CAP. 2 V. 10

VERTALING ‘In het jaar Groter zal de glorie van dit latere huis zijn dan van het eerdere, zegt de Eeuwige der Machten (Haggai 2:9; vertt. 10). Naar de kleine telling.’

CHRONOGRAM door middel van letters van groter formaat: 523 = 1763.

Moznayim, gedicht van Josef Sarig in de Groenesteeg
(zijgevel van het pand Herengracht 47)

TEKST

מאזנים
לעת זקנה אהיה באפודים
ופני חברי אינם
ומכירי שמות באבן
קשרבו לבלי שאת האבנים האלה
אז אבוא בקהלים
אסגור חומותי דממה

VERTALING ‘Weegschaal

In mijn ouderdom zal ik in het grijs gaan,
als de gezichten van mijn vrienden er niet meer zijn,
en mijn bekenden – namen op steen.
Als deze stenen ondragelijk veel zullen zijn,
dan zal ik me bij hun gezelschap voegen,
en stil mijn muren sluiten.’

OPMERKING Zie boven hfdst. IV voor herkomst en achtergronden van dit ‘Muurgedicht’.

Lekkerkerk

Aan de voormalige synagoge, Voorstraat 148-150,
is in 1980 een plaquette bevestigd.

Oud-Beijerland

Herinneringsmonument (1987), Havendam

TEKST Om te verbinden wiens hart is gebroken.

לב לחבש לנשברי לב Jesaja 61:1

Het volk Israel leeft

עם ישראל חי

VERTALING Als vermeld. Een gebruikelijker vertaling verdisconteert de meervoudsvorm: ‘Om te verbinden gebrokenen van hart.’

Rotterdam

Synagoge, A. B. N. Davidsplein 2-4

TEKST דרשו את ה' וחיו

VERTALING ‘Zoek de Eeuwige en leef’ (Amos 5:6).

Begraafplaats (1895), Toepad

TEKST הילודים למות והמתים להחיות

VERTALING ‘Zij die geboren zijn zullen sterven, en de gestorvenen zullen herleven’ (Avot 4:22).

Sefardische begraafplaats, Vondelhof

De begraafplaats is ongeveer 36 meter lang en 24 meter breed en is slechts door een hekje van de openbare weg gescheiden. Op het grasveld liggen 16 grafzerken, waarvan er 15 Hebreeuwse opschriften dragen. De oudste steen dateert uit 1640 en de jongste uit 1713.

Schoonhoven

Begraafplaats (1767), tussen Wal en Nes, plaquette (1990)

TEKST זכרונום לברכה

De herinnering aan hen zal tot zegen zijn.

VERTALING Als vermeld.

OPMERKING Dit is de gebruikelijke formule bij de namen van rechtschapen overledenen.

Sliedrecht

afbeelding 36

De ‘Dijksynagoge’, Rivierdijk 51, boven de ingang

TEKST בבית אלקים גהליך ברגיש 5605

VERTALING ‘In G’ds huis gaan wij in geestdrift (Psalm 55:15).’

OPMERKING Het jaartal 5605 staat voor het bouwjaar 1845. De naam van God is terughoudend gespeld met ה in plaats van ה, hetgeen gebruikelijk is in een niet-religieuze context. In de tweede ל ontbreekt de dagesj. Deze kleine synagoge heeft een roerige geschiedenis van sloop, restauratie en herinrichting ondergaan.

37

afbeelding 37 **Strijen**
Begraafplaats (1895), Oud-Bonaventuresdijk, metaheerhuisje
TEKST קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו
Job 3:18
VERTALING 'Klein en groot is daar gelijk, en de slaaf is vrij van zijn heer'
(Job 3:19).
CHRONOGRAM 727 = 1967.
OPMERKING Er zijn Bijbeledities die Job 3:1 bij hoofdstuk 2 nemen waardoor de telling van de verzen verschuift.

Vlaardingen
De Joodse begraafplaats (1882), Schiedamseweg,
maakt sinds 1938 deel uit van een plantsoen.